

ΤΟ ΝΕΟ ΧΡΗΣΤΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Χριστόφορος Χαραλαμπίκης

Τομέας Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών

ccharala@phil.uoa.gr

Abstract

The new Dictionary of Current Greek by the Academy of Athens. The present proposal introduces formally for the first time the principles and methods on which this new, printed and electronic dictionary by the Academy of Athens is based. The dictionary reflects the dynamics of Modern Greek of the twentieth and the beginning of the twenty-first centuries. To this aim, extensive databases are utilized, and the Hellenic National Corpus of the Institute for Language and Speech Processing, which also undertook the general planning of the electronic database from which the new dictionary will arise. The innovations of the dictionary include the way in which the list of entries is compiled, brief and essential definitions, the recording of original, useful examples, the restriction of meanings to the absolutely necessary, the systematic recording of the combinative faculties of words, the precise stylistic assignment of words and expressions and the treatment of stereotypes or idiomatic expressions and collocations on a completely new basis at the end of the entry, before the etymology.

1. Εισαγωγή

Τον Ιούνιο του 2003 η Ολομέλεια της Ακαδημίας Αθηνών έλαβε ομόφωνα την απόφαση έκδοσης ενός *Χρηστικού Λεξικού της Νεοελληνικής*. Η Συμβουλευτική Επιτροπή αποτελείται από τους ακαδημαϊκούς κ.κ. *Κωνσταντίνο Δεσποτόπουλο, Νικόλαο Ματσανιώτη, Γρηγόριο Σκαλκέα, Νικόλαο Κονομή, Σπύρο Ιακωβίδη, Αθανάσιο Καμπύλη και Βασίλειο Πετράκο*, με επιστημονικό υπεύθυνο τον Γενικό Γραμματέα της Ακαδημίας Αθηνών κ. Ματσανιώτη και επιστημονικό συντονιστή τον ομιλούντα. Το όλο εγχείρημα εντάχθηκε σε ερευνητικό πρόγραμμα το οποίο χρηματοδοτεί αποκλειστικά το *Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών*. Το *Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων* έχει διαθέσει στην Ακαδημία ικανό αριθμό έμπειρων καθηγητριών και καθηγητών. Το *Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου*, με προσωπικό ενδιαφέρον του Διευθυντή του, καθηγητή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου κ. Γιώργου Καραγιάννη, πρόσφερε εντελώς δωρεάν το ειδικό λογισμικό που ανέπτυξε ο ίδιος με την ομάδα Ηλεκτρονικής Λεξικογραφίας του ΙΕΛ, με την ονομασία «*Επί λέξει*», και το οποίο προσαρμόστηκε στις λεξικογραφικές ανάγκες της Ακαδημίας Αθηνών.

Το πρώτο ερώτημα που γεννάται εύλογα στο ευρύ κοινό, ακόμα και σε ορισμένους γλωσσολόγους, είναι προς τι ένα ακόμα Λεξικό της Νεοελληνικής. Κατ' αρχάς δεν μπορεί παρά να είναι ευπρόσδεκτο κάθε νέο σοβαρό λεξικό της γλώσσας μας γιατί έτσι προωθείται η επιστημονική έρευνα στον αχανή χώρο της λεξικογραφίας και αποτυπώνεται από άλλες οπτικές γωνίες η δυναμική της Νεοελληνικής σε όλα τα επίπεδα ανάλυσής της. Θα ήταν αντιεπιστημονικό και εγωιστικό αν ισχυριζόταν κανείς ότι δεν χρειάζεται άλλο λεξικό της σύγχρονης γλώσσας με το σκεπτικό ότι έχουμε ήδη αρκετά. Το θέμα είναι ότι δεν διαθέτουμε πολλά σύγχρονα νεοελληνικά λεξικά γραμμένα με επιστημονικές προδιαγραφές. Αν εξαιρέσουμε τα παλαιότερα λεξικά της Πρωΐας και του Δ. Δημητράκου, τα οποία εξακολουθούν να είναι χρήσιμα, τρία είναι μόλις τα μονόγλωσσα λεξικά της Νεοελληνικής τα οποία ανανεώνουν, το καθένα με το δικό του τρόπο, τη λεξικογραφική πρακτική στην Ελλάδα: Πρόκειται για το *Νέο Ελληνικό Λεξικό* του Εμμ. Κριαρά, το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη και το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη.¹ Η γλώσσα αποτελεί απέραντο, μονίμως παραγμένο ωκεανό. Τα συνηθισμένα λεξικά των είκοσι έως σαράντα χιλιάδων λημμάτων θα μπορούσαν να παρομοιαστούν με μικρές βάρκες που αγωνίζονται να διασχίσουν το πέλαγος κλυδωνιζόμενες από τα τεράστια κύματα. Αυτό που καταγράφουν τα λεξικά αποτελεί στην ουσία ένα πολλοστημόριο από την πραγματική ζωή της γλώσσας. Αν ληφθεί υπόψη ότι η Νεοελληνική διαθέτει σήμερα τουλάχιστο 500.000 λέξεις, χωρίς να συνυπολογίζονται άλλοι 200.000 εξειδικευμένοι επιστημονικοί όροι, τότε ένα καλό χρηστικό λεξικό περιλαμβάνει συνήθως στο λημματολόγιό του μία στις δέκα λέξεις. Η απογοήτευση που νιώθει ο μέσος χρήστης ενός λεξικού, όταν δεν βρει την άγνωστη λέξη που ψάχνει, οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έχει συνειδητοποιήσει τον ανεξάντλητο θησαυρό της γλώσσας. Ο αριθμός των λημμάτων που περιέχει ένα λεξικό δεν αποτελεί απαραίτητα κριτήριο για την ποιότητα ή την επιτυχία του. Το σημαντικότερο κριτήριο είναι ο τρόπος πραγμάτευσης των άρθρων του λεξικού. Η λεξικογραφία εξυπηρετούσε ιδίως παλαιότερα καθαρά χρησιμοθηρικούς σκοπούς. Σήμερα τα λεξικά αποτελούν «προνομιούχο χώρο για στοχασμό και για έρευνες γύρω από τη γλώσσα» κατά την εύστοχη διατύπωση των Josette Rey-Debove και Alain Rey.² Αυτός και μόνο ο λόγος θα ήταν αρκετός για να ενισχυθεί η σύνταξη και άλλων λεξικών της Νεοελληνικής. Το λεξικό αποτελεί, όταν σχεδιαστεί κατάλληλα, βασική πηγή για τη γλωσσική ενημερότητα (language awareness), τη συνειδητοποίηση των μηχανισμών λειτουργίας της γλώσσας και την ευαισθητοποίηση του χρήστη ως προς την ποιότητα του λόγου.³ Το λεξικό ως κειμενική ροή⁴ συμβάλλει στην ολιστική κειμενοκεντρική θεώρηση της γλώσσας και ιδιαίτερα στην κριτική γλωσσική ενημερότητα. Η γλώσσα δεν είναι ουδέτερη.

¹ Χαραλαμπίκης, (2007).

² Préface du Nouveau Petit Robert (Version 2.2., Paris: Sejer 2004): 'un lieu privilégié de réflexion et de recherches sur le langage'.

³ Βλ. ενδεικτικά, Carter, (2003), με τη σημαντικότερη ως τότε βιβλιογραφία.

⁴ Frawley, (1989).

Είναι ιδεολογικά φορτισμένη καθώς αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της κοινωνίας. Ο προσεκτικός χρήστης του λεξικού ανακαλύπτει με ποιους τρόπους η γλώσσα αποκαλύπτει ή συγκαλύπτει τον κοινωνικό και ιδεολογικό χαρακτήρα των λέξεων και των κειμένων. Είναι, επομένως, προφανή τα γνωστικά οφέλη που προσπορίζει ένα καλό λεξικό σ' αυτόν που το χρησιμοποιεί με κριτικό πνεύμα. Στάσεις και συμπεριφορές απέναντι στη γλώσσα μπορούν να αλλάξουν όταν παρατηρήσει κανείς με ποιους τρόπους μεταβάλλεται η ίδια, καθώς βρίσκεται σε αέναη ροή και κίνηση.

Η προσθήκη του προσδιορισμού «χρηστικό» στον τίτλο του λεξικού τονίζει εμφατικά ότι ο σχεδιασμός έγινε με κύριο γνώμονα το έργο αυτό να είναι φιλικό στο χρήστη, χωρίς να γίνει έκπτωση στις αυστηρά επιστημονικές προδιαγραφές του.⁵

Το νέο *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών αποσκοπεί στην παρουσίαση του θησαυρού της κοινής νεοελληνικής γλώσσας στη σημερινή δυναμική της μορφή, σε μια εποχή ραγδαίων πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και επιστημονικών εξελίξεων, οι οποίες αποτυπώνονται και στη γλώσσα. Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η διεθνοποιημένη οικονομική και πολιτιστική ζωή έχει οδηγήσει στην κατάργηση των συνόρων με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Οι νέες τάσεις και δυναμικές εξελίξεις αποτυπώνονται σαφέστατα στο διαρκώς εμπλουτιζόμενο επιστημονικό λεξιλόγιο, μεγάλο μέρος του οποίου εισέρχεται και καθιερώνεται στην κοινή γλώσσα. Όπως φαίνεται και από το λεμματολόγιο του παρόντος Λεξικού, στον πυρήνα της κοινής γλώσσας ανήκουν πλέον χιλιάδες επιστημονικοί όροι, ιδιαίτερα από τις ταχέως αναπτυσσόμενες επιστήμες της πληροφορικής, των τηλεπικοινωνιών και της υψηλής τεχνολογίας, της ιατρικής, της βιολογίας και των κοινωνικών επιστημών. Αντίστοιχα έχει εμπλουτιστεί το λεξιλόγιο που αναφέρεται σε θέματα οικολογίας, βιοηθικής, Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας κ.ά. Στο υπό έκδοση Λεξικό αντικατοπτρίζεται η δυναμική της νεοελληνικής γλώσσας του εικοστού και των αρχών του εικοστού πρώτου αιώνα. Συμπεριλαμβάνονται επιλεκτικά λέξεις περιορισμένης χρήσης, οι οποίες είναι απαραίτητες για την κατανόηση παλαιότερων κειμένων, παρ' όλο που δεν είναι αξιοποιήσιμες στην παραγωγή σύγχρονου νεοελληνικού λόγου. Καταβάλλεται προσπάθεια να κρατηθεί η απαραίτητη ισορροπία ανάμεσα στη διαχρονία και τη συγχρονία της γλώσσας. Δηλώνονται ρητώς οι σπάνιες, οι λόγιες, οι διαλεκτικές και οι λογοτεχνικές λέξεις με επακριβή προσδιορισμό των υφολογικών επιπέδων (βλ. πιο κάτω). Στο επίκεντρο όμως βρίσκεται η καθιερωμένη γλώσσα, το λεξιλόγιο της οποίας παρουσιάζεται αναλυτικά και με τη μεγαλύτερη δυνατή αξιοπιστία. Για το σκοπό αυτό λαμβάνονται υπόψη τα δεδομένα που παρέχουν οι γνωστές μηχανές αναζήτησης στο διαδίκτυο και ο *Εθνικός Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσας* (ΕΘΕΓ) του *Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου* (ΙΕΛ) με το οποίο συνεργάζεται στενά η Ακαδημία Αθηνών.

⁵ Βλ. το αντίστοιχο λεξικό της María Molliner, (1998). Ο τίτλος του έργου θα μπορούσε να αποδοθεί στα Αγγλικά ως: *A Dictionary of Current Greek*.

Οι σημαντικότερες **καινοτομίες του Λεξικού** συνοψίζονται στον τρόπο κατάρτισης του λημματολογίου, την επανεξέταση της ορθογραφίας και την αποδοχή διπλών ορθογραφίσεων, τη συστηματική χρήση υφολογικών και πραγματολογικών δεικτών, τον περιορισμό των σημασιών στις απολύτως αναγκαίες, την προσεκτική καταγραφή των συνδυαστικών δυνατοτήτων των λέξεων, την πραγμάτευση των στερεότυπων ή ιδιωματικών εκφράσεων και σταθερών λεξιλογικών συνάψεων σε εντελώς νέα βάση στο τέλος του λήμματος, τις σύντομες και εξακριβωμένες ετυμολογικές πληροφορίες. Μια από τις ουσιωδέστερες καινοτομίες του Χρηστικού Λεξικού της Ακαδημίας είναι ότι όλα τα εκτενή και απαιτητικά λήμματα, όπως και πολλά μικρά, συντάσσονται από δύο διαφορετικούς συντάκτες, για να προκύψει αργότερα η τελική μορφή, ύστερα από πολλαπλές αναθεωρήσεις. Για ορισμένες λέξεις απαιτήθηκαν εκτεταμένες προεργασίες. Για το ρήμα *κάνω* καταγράφηκαν 1376 συνδυαστικές δυνατότητες οι οποίες κατηγοριοποιήθηκαν σε 72 σημασίες, για να συμπυκνωθούν τελικά σε 14 έναντι 36 του Λεξικού Μπαμπινιώτη. Το σημαντικότερο απ' όλα είναι ότι δεν συντάσσεται απλώς ένα έντυπο λεξικό της Νεοελληνικής, αλλά δημιουργείται παράλληλα μια διαρκώς εμπλουτιζόμενη ηλεκτρονική βάση δεδομένων η οποία δίνει τη δυνατότητα στο πρώτο πνευματικό ίδρυμα της χώρας να παρακολουθεί χάρη στη σύγχρονη τεχνολογία την εξελικτική πορεία της γλώσσας μας και να δημιουργεί υποδομές για τη σύνταξη άλλων λεξικών και έργων αναφοράς. Τη βάση αυτή θα τη χαρακτηρίζα «γλωσσικό παρατηρητήριο» και μακάρι να δημιουργηθούν και άλλα σχετικά έργα. Όπως ήδη ελέχθη, το ίδιο το λεξικό είναι ένα συνεχές κείμενο, από το οποίο μπορεί να αντλήσει κανείς με αυτοματισμούς πολύτιμες πληροφορίες. Τέλος, εκτός από τη Συμβουλευτική Επιτροπή της Ακαδημίας Αθηνών και τη συμβολή των μελών της σε θέματα επιστημονικής ορολογίας της ειδικότητάς τους, υπάρχουν εξωτερικοί αξιολογητές με λεξικογραφική πείρα και γλωσσική ευαισθησία οι οποίοι λειτουργούν για επιμέρους θέματα ως πρόσθετη ασφαλιστική δικλείδα.

Οι συντάκτες του Λεξικού έχουν επιλεγεί με βάση τις εξειδικευμένες γνώσεις τους στη λεξικογραφία και τη γλωσσομάθειά τους. Από τους 16 συνεργάτες πλήρους ή μερικής απασχόλησης οι 6 ανήκουν στη στενή ομάδα των πολύ έμπειρων συντακτών και αναθεωρητών λημμάτων.⁶

Αξίζει να δοθούν ορισμένες αναλυτικότερες πληροφορίες:

2. Λημματολόγιο

Το *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών επιδιώκει να παρουσιάσει τον λεξιλογικό θησαυρό της σημερινής γλώσσας στην πιο σύγχρονη και αντιπροσωπευτική του μορφή. Η γλώσσα εξελίσσεται ταχύτατα και αυτό πρέπει να αποτυπώνεται σε ένα καλό λεξικό. Ο ίδιος πρόσθεσα πριν από τρία χρόνια στη βάση δεδομένων ως νεολογισμό το λήμμα

⁶ Βλ. λεπτομέρειες στην ιστοσελίδα της Ακαδημίας Αθηνών, www.academyofathens.gr.

Σοφοκλέους, η: Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών, το οποίο βρισκόταν στην οδό Σοφοκλέους: *Έκλεισε με άνοδο η ~. Οι επενδυτές της ~. Ανοδικές/σταθεροποιητικές τάσεις στη ~.* Στις 2 Ιουλίου 2007 το ΧΑΑ μετακόμισε στη Λεωφόρο Αθηνών. Έπαυσε, επομένως, να ισχύει η σημασία του νέου λήμματος.

Στον πυρήνα της Νεοελληνικής εκτιμάται ότι ανήκουν εξήντα έως εβδομήντα χιλιάδες λήμματα, όσα περίπου καταγράφονται και για τις μεγάλες ευρωπαϊκές γλώσσες.⁷ Επιδιώκεται η λημματοποίηση 70.000 περίπου λημμάτων τα οποία θα παρουσιαστούν σε ένα τόμο. Τα πιο εύχρηστα λήμματα της κοινής νεοελληνικής (γύρω στα 30.000) περιέχουν, για εκπαιδευτικούς πρωτίτως λόγους, περισσότερα χρηστικά παραδείγματα. Στο παρόν λεξικό καλύπτεται ένα ευρύτατο φάσμα επιστημονικών κλάδων, 142 συνολικά. Για χρηστικούς λόγους δεν κρίθηκαν απαραίτητες οι επιμέρους εξειδικεύσεις. Έτσι, στο γνωστικό πεδίο ΙΑΤΡ. συμπεριλαμβάνεται η Οδοντιατρική και άλλα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα. Στα χρηστικά πεδία προστίθεται ένας ακόμα όρος που αναφέρεται στη γραφειοκρατία (: γραφειοκρατικός όρος).

Σε όλα σχεδόν τα φυτά και τα ζώα παρατίθενται και οι επιστημονικές τους ονομασίες, συνήθως των αντιπροσωπευτικότερων ειδών.

Οι **επιστημονικοί όροι και νεολογισμοί** αντιμετωπίζονται σε νέα βάση, ενώ δίνεται ιδιαίτερη έμφαση σε αυτούς που έχουν επικρατήσει κατά τα τελευταία χρόνια ή τείνουν να καθιερωθούν. Ο ρόλος του επιστημονικού λεξιλογίου στη διαμόρφωση της κοινής γλώσσας είναι σήμερα καθοριστικής σημασίας. Για το λόγο αυτό αξιοποιούνται περισσότερο από κάθε άλλο νεοελληνικό λεξικό τα ειδικά επιστημονικά λεξικά και γλωσσάρια και γενικότερα η επιστημονική ορολογία. Στο παρόν Λεξικό έχει καταγραφεί ένας εντυπωσιακά μεγάλος αριθμός νεολογισμών (στην ηλεκτρονική του μορφή γύρω στους 3.500) που δεν υπάρχουν σε κανένα άλλο νεοελληνικό λεξικό (*αεροστόπ αεροχειμαρρος, ανακτήσιμος, αναστοχάζομαι, ανοσοχημεία, αντιγήρανση, αντιγηραντικός, βιάγκρα, κανονικοποίηση, κανονικοποιώ, κάρτα SIM, κρεπίερα, κωδικός PIN, συνεκδότης*), πολλοί από τους οποίους αποτελούν διεθνισμούς υπό μορφή μεταφραστικών δανείων. Αντικατοπτρίζονται έτσι μέσα από τη γλώσσα οι ραγδαίες εξελίξεις σε όλες τις μορφές του υλικού, κοινωνικού και πνευματικού βίου. Για να αποφευχθούν όσο γίνεται οι υποκειμενικές εκτιμήσεις αξιοποιούνται στο έπακρον οι διαθέσιμες ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων και διάφορες διαδικτυακές μηχανές αναζήτησης. Για να λημματοποιηθεί μια λέξη πρέπει να εμφανίζεται εκατό περίπου φορές στη μηχανή αναζήτησης Google, χωρίς όμως να είναι δεσμευτικό το κριτήριο αυτό. Στη βάση δεδομένων, στην κατηγορία «Σχόλια γλωσσολόγων», καταγράφονται τα στατιστικά στοιχεία και άλλες παρατηρήσεις. Πρέπει να τονιστεί ότι ελήφθησαν υπόψη όλα τα νεότερα νεοελληνικά λεξικά, όπως και

⁷ Το *Nouveau Petit Robert* έχει καταχωρήσει περίπου 60.000 λήμματα, από τα οποία προστέθηκαν 4.000 στην τελευταία έκδοση.

τα γνωστότερα έντυπα και ηλεκτρονικά λεξικά της αγγλικής, γαλλικής, γερμανικής, ισπανικής και ιταλικής γλώσσας, και διάφορα διαδικτυακά λεξικά.⁸

Έχει καταβληθεί προσπάθεια εξοικονόμησης χώρου με τη μη λημματοποίηση σύνθετων λέξεων, η σημασία των οποίων γίνεται εύκολα κατανοητή: *ευκαλυπτέλαιο*, καταγράφονται όμως όσες εμφανίζονται τα τελευταία χρόνια, όπως *αρωματοθεραπεία*, και αυτές που παρουσιάζουν περισσότερες από μια χρήσεις, όπως *σπορέλαιο*.

Πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα σε λέξεις οι οποίες:

1. έχουν περιέλθει σε αχρηστία και δεν γίνονται πια κατανοητές.
2. δεν βρίσκονται πια σε χρήση, είχαν όμως βιωματική σχέση με ορισμένους ομιλητές ή τις κατανοούν άτομα κάποιας ηλικίας: *γαλατάς*, *καροτσέρης*, *σανοπόλης*.
3. παρουσιάζουν ιστορικό ενδιαφέρον: *κλέφτες*: «ηρωικοί μαχητές κατά την επανάσταση του 1821», *δόγης*.
4. ανήκουν σε παλαιότερες εποχές, έχουν όμως αποκτήσει νεότερες σημασίες: Ο *μπεζαχτάς* σήμαινε αρχικά «συρτάρι σε πάγκο καταστήματος, όπου φυλάσσονταν οι εισπράξεις υποτυπώδες χρηματοκιβώτιο». Σήμερα χρησιμοποιείται σε ένα «κατώτερο» υφολογικό επίπεδο με τη σημασία «ταμείο»: *Το μόνο που τους ενδιαφέρει είναι να γεμίζει ο ~*.

Οι ξένες λέξεις λημματογραφούνται κανονικά, εφόσον βρίσκονται σε ευρεία χρήση, χωρίς να παρατίθενται, όπως σε ορισμένα νεοελληνικά λεξικά, ισοδύναμα ερμηνεύματα τα οποία δεν έχουν πιθανότητα επικράτησης. Το *τροχιόδρομος* δεν φαίνεται να είναι σε θέση να αντικαταστήσει το *τραμ*, ούτε το *έγγραμμος* το ον-λάιν (βλ. όμως το επίθ. *επιγραμμικός*: *Η αίτησή σας μπορεί να κατατεθεί επιγραμμικά*), ο *αποσυμπλέκτης* το ντεμπραγιάζ κ. ά. Λόγιες λέξεις που είναι πολύ σπάνιες δεν καταγράφονται πια, σε αντίθεση με άλλα λεξικά: *ολοσηρικός* = «ολομέταξος». Το *κάουντερ* δεν ταυτίζεται με τον «μετρητή». Ο χρήστης του Λεξικού βλέπει μέσα από αυτό ένα μέρος του εαυτού του και της εποχής του. Προτάσεις του τύπου: *Μπήκε τσιράκι σ' ένα μαραγκούδικο* (Λεξικό του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη, λήμμα *τσιράκι*) ξενίζουν σε ένα σύγχρονο λεξικό.

Λογοτεχνικές λέξεις λημματοποιούνται ελάχιστα. Δεν καταγράφονται επεξηγηματικά παραδείγματα από λογοτεχνικά κείμενα. Σε αρκετά νεοελληνικά λεξικά υπάρχουν παραδείγματα, κυρ. από γνωστούς ποιητές, τα οποία όμως δεν έχουν σχεδόν κανένα χρηστικό αντίκρισμα.

Με εξαίρεση τα επιρρήματα, τα υποκοριστικά και ορισμένα μεγεθυντικά, τα οποία εντάσσονται κατά κανόνα στο κύριο λήμμα (τα *δυστυχώς*, *ευτυχώς* αναπτύσσονται αυτοτελώς, το *αγοράκι* στο αγόρι το *παραθυράκι* όμως λημματοποιείται αυτοτελώς, λόγω των σημασιών που έχει αποκτήσει, όπως: «χαριστική διάταξη νόμου»), τα υπόλοιπα μέρη του λόγου δεν παρατί-

⁸ Προσωπικά πιστεύω ότι για να συνταχθεί ένα καλό λεξικό της Νεοελληνικής πρέπει να συμβουλευτεί κανείς σε μόνιμη βάση τα σημαντικότερα λεξικά των παραπάνω γλωσσών.

θενται ποτέ ως υπολήμματα. Π.χ., η *ορθογράφηση* δεν είναι σωστό να εντάσσεται στο λήμμα *ορθογραφώ*. Πρέπει να δοθεί ορισμός και να γίνει αντιδιαστολή προς την *ορθογραφία*. Το *διαδικτυακός*, *-ή*, *-ό*, δεν καταγράφεται απλώς στο τέλος του λήμματος *διαδίκτυο*, αλλά αποτελεί κανονικό χωριστό λήμμα.

Με τις **εμπορικές ονομασίες** (σήματα κατατεθέντα) χρειάζεται προσοχή για να μη διαφημίζονται εταιρείες και προϊόντα. Στις εξαιρέσεις ανήκουν ορισμένα καταναλωτικά είδη παγκοσμίως γνωστά, τα οποία υπάρχουν ως λήμματα σε πολλά ευρωπαϊκά λεξικά. Με το ίδιο σκεπτικό δεν αναφέρονται στα χρηστικά παραδείγματα ονόματα επιστημόνων, λογοτεχνών, καλλιτεχνών, πολιτικών κ. ά. Στο λήμμα *ποιητής* αποφεύγεται η παράθεση παραδειγμάτων του τύπου: «Ο Δ. Σολωμός και ο Κ. Καβάφης είναι από τους μεγαλύτερους Νεοέλληνες ~ές».

Τα **θηλυκά επαγγελματικά** καταγράφονται μόνο όταν έχει επικρατήσει ένας συγκεκριμένος σχηματισμός. Έτσι, δεν αναφέρονται οι λέξεις *ιδιώτρια* στο λήμμα *ιδιώτης*, ούτε η *πιλότινα* στο λήμμα *πιλότος*. Διαφορετικό είναι το ουσ. *πιλότινα*: «μικρό σκάφος, με το οποίο ο πλοηγός οδηγεί τα πλοία στο λιμάνι». Τα επίθετα δίνονται και στα τρία γένη: *νομοθετικός*, *-ή*, *-ό*.

Τα ουσιαστικά που χρησιμοποιούνται κυρίως στον πληθυντικό λημματοποιούνται στον πληθυντικό: *αγαθά*, *αντικαταθλιπτικά*, *ηρεμιστικά*, *τρόφιμα*.

Ως κύριο λήμμα τίθεται ο συχνότερα χρησιμοποιούμενος τύπος: *μπουγάτσα*, *σπάν. μπογάτσα* (με τάση περιθωριοποίησης), *ταξιτζής*, (σπάν. θηλ.) *ταξιτζού*.

Ουσιαστικά που προέρχονται από μετοχές ή επίθετα καταγράφονται και αναπτύσσονται αυτοτελώς: *ιδιαιτέρα* (η), *κινητό* (το) και όχι στο λήμμα *κινητός*, *-ή*, *-ό*, *αναπάντητη* (κλήση).

Λεξικά (*αντι-*, *δια-*, *μετα-*, *πολυ-*, *υπερ-*) **και γραμματικά** (*-ιμος*, *-μανία*, *-ότητα*, *-ποίηση*) **μορφήματα** με μεγάλη παραγωγική δύναμη αναπτύσσονται ως κανονικά λήμματα. Έτσι αποκτά κανείς εναργέστερη εικόνα των παραγωγικών μηχανισμών της γλώσσας, των ad-hoc σχηματισμών και των ξενικών επιδράσεων, ενώ παράλληλα παρέχονται στοιχεία για διδακτική αξιοποίηση του νέου λεξιλογίου που εισέρχεται στη γλώσσα μας. Δεν καταγράφονται ευκαιριακοί ad-hoc σχηματισμοί (*μετεγγραφολογία*) και λογοτεχνικοί νεολογισμοί (*δελεάνα*, *μυριοστεφανωμένος*, *χρυσοφυτρώνω*). Γενικά δεν λημματοποιούνται αμιγώς ποιητικές ή γενικότερα σπάνιες λογοτεχνικές λέξεις, οι οποίες έχουν θέση σε ένα ειδικό λεξικό.

Αποφεύγεται η εξειδικευμένη γραμματική ορολογία, όπως ρήμα εργαστικό, μέσο διάμεσο κ.ά. Οι επιστημονικοί όροι δίνονται στην πιο απλή, κατά το δυνατόν, διατύπωση, με λέξεις που ανήκουν στον πυρήνα της γλωσσικής νόρμας.

Οι **στερεότυπες ή ιδιοματικές εκφράσεις** δεν καταχωρούνται με βάση τη σημασία της κύριας λέξης, αλλά στο τέλος του λήμματος, σε χωριστή ενότητα. Η καταγραφή γίνεται με απόλυτη αλφαβητική σειρά.

Κύρια ονόματα, ονόματα χωρών και τοπωνύμια δεν λημματογραφούνται παρά μόνο αν χρησιμοποιούνται σε στερεότυπες ή άλλες (εκ)φράσεις: Κούλουρη, η Σαλαμίνα, μόνο στη φρ. *Πήγε η ψυχή του στην Κούλουρη*. Στο λήμμα *ψυχή*, βλ. Κούλουρη. Ερινύες: *τον κυνηγούν οι Ερινύες*. Δεν λημματογραφούνται ονόματα πόλεων, αλλά τα παράγωγά τους, επίθετα (*αθηναϊκός, ή -ό*) ή ουσιαστικά (*Θεσσαλονικιός*).

Τα **ακρωνύμια** εντάσσονται κανονικά στο λημματολόγιο, όχι σε χωριστούς πίνακες, και γράφονται χωρίς τελείες ενδιάμεσα, όταν σε ένα γράμμα αντιστοιχεί μια λέξη: ΗΠΑ, όχι Η.Π.Α., ΟΤΕ, αλλά: ΕΛ.ΤΑ. Συμπεριλαμβάνονται και διεθνισμοί, όπως: BBC [bi:bi:'si:] (συντομ. για: British Broadcasting Corporation), Unesco.

Η **προφορά** γενικά δεν καταγράφεται. Αρκούν οι γενικές παρατηρήσεις στην Εισαγωγή του Λεξικού. Σε λίγες περιπτώσεις δηλώνονται σε ορθογώνιες αγκύλες για να τονιστούν σημασιολογικές (*ποιον* [pɔɪɒn] *ποιόν* [pɔi'ɒn]) ή υφολογικές διαφοροποιήσεις (*ήλιος* (ο) ['i:liɔs, 'i:lios (της δικαιοσύνης)]). Κατά κανόνα αποφεύγεται η χρήση συμβόλων του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου. Για εξοικονόμηση χώρου δεν αποδίδεται η προφορά των ξένων λέξεων: *χάρντγουέρ* < hardware ['hɑ:d|wer]. Δεν ενδιαφέρει η ακριβής προφορά στην ξένη γλώσσα, αλλά ο τρόπος απόδοσής της από τους μητρικούς ομιλητές. Οι νεοέλληνες προφέρουν *ματς* > match και όχι /mæts/. Οι ξένες λέξεις καταγράφονται με βάση τη συχνότητα εμφάνισης των ορθογραφικών, μορφολογικών, τονικών ή άλλων ιδιαιτεροτήτων τους: Η λ. *πάρκινγκ* παρουσιάζει τα αλλόμορφα: *πάρκινγκ & πάρκιν*. Βλ. *μπλουτζίν & μπλου-τζίν*, σπανιότ. *μπλου τζίν* και απλώς *τζίν* < αγγλ. bluejeans κ. blue jeans ['blu:dʒi:nz], *νοκ άουτ & νοκάουτ* κ.ά.

Οι **γραμματικές πληροφορίες** δίνονται για πρώτη φορά με κριτήριο το χρηστικό τους αντίκρισμα και όχι την τυπική μορφολογική κλίση. Οι τύποι, λ.χ., *αβγόκοψα* και *εξορύχθηκα* είναι στην ουσία ανύπαρκτοι. Έτσι, για το ρήμα, π.χ., *υπογράφω*, δεν παρατίθεται ο τύπος *υπογράφηκα*, ο οποίος εμφανίζεται στο Google 13 μόλις φορές, αλλά ο τύπος *υπογράφηκε*, με 113.000 παραδείγματα. Ο χρήστης του Λεξικού θέλει να ξέρει αν θα χρησιμοποιήσει τον τύπο *υπογράφηκε*: 56.100, *υπογράφηκε* ή *υπεγράφη*: 170.000. Από τις παρεχόμενες πληροφορίες γίνεται σαφές ότι το *υπογράφηκε* είναι συχνότερο από το *υπογράφηκε*, ενώ δηλώνεται ότι το *υπεγράφη* εμφανίζεται σε επίσημα κείμενα. Σχετικά με την κλίση των ονομάτων δεν κρίθηκε σκόπιμο να παρατεθούν τύποι με ελάχιστες εμφανίσεις (σε ποσοστό λιγότερο από 10% με βάση τον συχνότερο τύπο). Έτσι δηλώνεται ότι η *βιολογία* (431.000 εμφανίσεις) δεν εμφανίζεται στον πληθυντικό (χωρ. Πληθ.), παρ' όλο που ο τύπος *βιολογίες* καταγράφεται σε 949 παραδείγματα.

3. Ορθογραφία

Η ορθογράφηση των λημμάτων γίνεται κατά κανόνα με χρηστικά κριτήρια, τα οποία στηρίζονται όχι σε διαισθητικές αποτιμήσεις αλλά σε στατιστικά στοιχεία από διάφορες βάσεις

δεδομένων. Η ορθογραφία είναι ένα συμβατικό σύστημα το οποίο διαμορφώνεται σε αρκετές περιπτώσεις εντελώς αυθαίρετα. Όταν η χρήση έχει καθιερώσει συγκεκριμένη ορθογραφική παράσταση μιας λέξης, είναι ουτοπικό να επιχειρήσει κανείς την αλλαγή της, ακόμα και αν τα επιστημονικά επιχειρήματα που προσκομίζονται είναι γενικώς αποδεκτά ή ακόμα και αδιαμφισβήτητα. Η *τσιπούρα* με ετυμολογικά κριτήρια ορθογραφείται «σωστά» με δύο π (*τσιπούρα* < αρχ. ἵππουρος), με χρηστικά όμως κριτήρια γράφεται με ένα π. Βλ. *αντιπροσωπεία* και όχι *αντιπροσωπία*. Το ετυμολογικό κριτήριο χρησιμοποιείται συχνά από ορισμένους σύγχρονους λεξικογράφους, οι οποίοι όμως καθιστούν εμφανή τα αδιέξοδα στα οποία οδηγούνται οι ίδιοι. Είναι μάταιη κάθε προσπάθεια επιβολής των «σωστών» με ετυμολογικά κριτήρια ορθογραφίσεων *αγόρι*, *γαρύφαλλο*, *γλύκισμα*, *ρωδάκινο*, *τσιρώτο*, όταν ο κόσμος γράφει: *αγόρι*, *γαρίφαλο*, *γλύκισμα*, *ροδάκινο*, *τσιρότο*.

Στο παρόν Λεξικό παρουσιάζονται για πρώτη φορά διπλές ορθογραφίες, χωρίς ρυθμιστικές τάσεις: *αβγό* και *αυγό*, *εταιρεία* και *εταιρία*. Αποδεκτές ορθογραφικές παραστάσεις δηλώνονται στην οικεία θέση με παραπομπή στο κύριο λήμμα: *παλληκάρι*, βλ. *παλικάρι*. Αντίθετα, παρά τη μεγάλη στατιστική τους συχνότητα, δηλώνονται ως εσφαλμένες όσες ορθογραφίες προσκρούουν στο γλωσσικό αισθητήριο του μέσου ομιλητή: *συγγνώμη*, εσφαλμ. *συγνώμη*. Σε άλλες περιπτώσεις εφιστάται η προσοχή του χρήστη με ενδείξεις του τύπου: *ανεξιθρησκία*, *γραφειοκρατία*, εσφαλμ. *ανεξιθρησκεία*, *γραφειοκρατεία*. Σε ορισμένες περιπτώσεις προτιμάται η απλούστερη γραφή, έστω και αν στατιστικά εμφανίζεται συχνότερα η συντηρητικότερη ορθογραφία: *οχ* (επιφ.), έναντι *ωχ*. Παλαιότερες ορθογραφικές συνήθειες που έχουν περιέλθει σήμερα σε αχρηστία δεν χρειάζεται καν να αναφέρονται, όπως, λ.χ., *είνε*, *εληά*, *μαζή/μαζύ*, *ταξειίδι*, *τρελλός*, *φείδι*.

Ως γενικός κανόνας ισχύει ότι σε περιπτώσεις αμφιβολίας προτιμάται το *ι* έναντι των: *ει*, *η*, *οι*, *υ*, ... το *ο* έναντι του *ω* και το *ε* έναντι του *αι*. Ο κανόνας αυτός έχει ευρύτατη εφαρμογή στις ξένες λέξεις. Οι μητρικοί ομιλητές και ο χρόνος καθορίζουν σε τελευταία ανάλυση ποια ορθογραφική παράσταση από τις αμφιλεγόμενες περιπτώσεις θα επικρατήσει. Τελικά, οι λέξεις που παρουσιάζουν προβλήματα ορθογραφίας δεν φαίνεται να υπερβαίνουν τις 1.000, στατιστικά δηλ. αποτελούν ασήμαντο ποσοστό. Δεν κινδυνεύει, επομένως, η γλώσσα μας από τις τυχόν ορθογραφικές αλλαγές ή απλοποιήσεις, όπως νομίζουν ορισμένοι.

Το Λεξικό είναι γραμμένο στο μονοτονικό σύστημα. Έχουν όμως καταγραφεί όλα τα λήμματα στο πολυτονικό. Οι σχετικές πληροφορίες δίνονται σε ορθογώνιες αγκύλες αμέσως μετά την κεφαλή του λήμματος.

4. Υφολογικοί - Πραγματολογικοί δείκτες

Το γλωσσικό αίσθημα ποικίλλει από άτομο σε άτομο και βρίσκεται σε συνάρτηση με την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, το επάγγελμα, την κοινωνική τάξη, τον τόπο καταγωγής και

άλλους παράγοντες. Έτσι, για παράδειγμα, οι λέξεις: *αργάτης, δέσποτας, βιδώνω* (στην έκφραση: *μου τη βίδωσε*), *εργατοπατέρας, εργογόνος, κονιορτός, σούπα* (στη στερεότυπη έκφραση: *χάλασε τη σούπα*), *τζαρτζάρισμα, χορευταρού, χρυσούλι* ((*το χρυσούλι μου*)), δεν αντιμετωπίζονται πάντοτε με τον ίδιο τρόπο από τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας. Διατυπώσεις που για τον απλό άνθρωπο είναι εντελώς φυσικές, όπως: *το βλέπω χλομό / χλομό το βλέπω* («δύσκολο, απίθανο»), μπορεί να επικριθούν από άτομα που χρησιμοποιούν απαιτητικό λεξιλόγιο. Οι πληροφορίες για το ύφος και το γλωσσικό επίπεδο στο οποίο ανήκουν οι λέξεις ή διάφορες στερεότυπες εκφράσεις είναι εν πολλοίς αξιολογικές και επομένως έχουν λίγο ή πολύ υποκειμενικό χαρακτήρα. Το ίδιο ισχύει μερικώς και για το παρόν Λεξικό, παρά το γεγονός ότι έχουν αξιοποιηθεί στατιστικά στοιχεία από μεγάλες βάσεις δεδομένων.

Οι υφολογικές ενδείξεις ακολουθούν αμέσως μετά τη γραμματική πληροφορία. Αν πρόκειται για κάποια σημασία που έχει υφολογική συνυποδήλωση, δηλώνεται στην αντίστοιχη θέση, όπως συμβαίνει και με τις στερεότυπες ή ιδιωματικές εκφράσεις.

Η ίδια λέξη μπορεί να έχει περισσότερους από ένα υφολογικούς-πραγματολογικούς δείκτες, όπως: *αναβροχιά* (η) (λαϊκό-ποιητ.), *δραγάτης* (παλαιότ.-λαϊκό), *κοιμήσης* (προφ.-μειωτ.), *μίνθη* (λόγ.-σπάν.).

Οι περισσότερες λέξεις της κοινής γλώσσας δεν εντάσσονται σε κάποια υφολογική κατηγορία και επομένως παραμένουν χωρίς χαρακτηρισμό.

Σε ένα κατώτερο υφολογικό επίπεδο κινείται μεγάλος αριθμός λέξεων οι οποίες χαρακτηρίζονται με τους όρους: *ειρωνικό, μειωτικό, υβριστικό, χλευαστικό, ταμπού*. Δεν χρησιμοποιείται ο όρος «κακόσημο», επειδή είναι αρκετά γενικευτικός. Ο όρος «καθημερινό», για το λεξιλόγιο, επικαλύπτεται από τους όρους «λαϊκό», «οικείο», «προφορικό». Καταβλήθηκε προσπάθεια σαφέστερης οριοθέτησης των λέξεων από άποψη ύφους, όπως και των όρων «λαϊκό» και «λαϊκότροπο», ενώ ο όρος «αργκό» εξειδικεύεται ως γλώσσα διαφόρων κοινωνιολέκτων: γλώσσα των νέων (νεανική αργκό): *κρανιώνομαι* = τα παίρνω στο κρανίο, *γίνομαι ρόμπα* = ρεζίλευομαι, *γίναμε μπίλιες*, των στρατιωτών: *μαυροσκούφης*: στρατιώτης των τεθωρακισμένων, *ψάρι*: ο νεοσύλλεκτος, της πιάτσας κ. ά.

Τα έντυπα και ιδίως τα ηλεκτρονικά Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας έχουν διαμορφώσει μια νέα γλωσσική πραγματικότητα. Λέξεις-ταμπού ακούγονται ολοένα και περισσότερο, ενώ αρκετοί νεολογισμοί εισέρχονται μέσω της τηλεόρασης και των εφημερίδων στη γλώσσα της καθημερινής επικοινωνίας. Πολλές λέξεις που είχαν αρχικά αρνητική σημασία γίνονται σταδιακά αποδεκτές. Λέξεις που αναφέρονται στα γεννητικά όργανα και το σεξ χαρακτηρίζονται στα περισσότερα λεξικά καταχρηστικά «χυδαίες», αφού αξιολογούνται έτσι από τους περισσότερους φυσικούς ομιλητές. Σ' αυτό εδώ το λεξικό κατηγοριοποιούνται ως «λέξεις ταμπού». Αποφεύγεται έτσι η έννοια της «χυδαιότητας», η οποία δεν ισχύει ούτε για τη γλώσσα, ούτε για μεμονωμένες λέξεις. Στη βάση δεδομένων καταγράφονται όλες οι σχετικές λέξεις και εκφράσεις. Θα γίνει όμως προσεκτική επιλογή στην έντυπη μορφή του Λεξικού, με ελάχιστα ή

χωρίς επεξηγηματικά ή άλλα παραδείγματα, πολλά από τα οποία προκαλούν το κοινό αίσθημα.

Ενδεικτική κατηγοριοποίηση

- Ιστορικά-χρονολογικά κριτήρια:

απαρχαιωμ.	απαρχαιωμένος, -η, -ο : <i>απτικόν άλας</i> .
αρχαιοπρ.	αρχαιοπρεπής, -ής, -ές <i>επιδαμιλεύω, εσθήτα, τείνω ευήκοον ους</i> .
λόγ.	λόγιος, -α, -ο: <i>αβροδίαιτος, εφεξής</i> .
λογιότ.	λογιότερος, -η, -ο: <i>ανεκόπη</i> (κοινό <i>ανακόπηκε</i>).
παλαιότ.	παλαιότερος, -η, -ο, -α: <i>αγάνωτος</i> .
παρωχ.	παρωχημένος, -η, -ο: <i>απόπατος, αυθέντης</i> .

- Γεωγραφικά κριτήρια:

διαλεκτ. διαλεκτικός, -ή, -ό: *αθρωπιά, αίγα, αυτούνος*. Δεν ακολουθείται εδώ η εξειδικευμένη διάκριση ανάμεσα σε διάλεκτο και ιδίωμα. Καταγράφονται ελάχιστες λέξεις που είναι ευρύτερα γνωστές: κρητικές: *κοπέλι, χοχλιοί*. Κυπριακές: *κουμανταρία, σεφταλιά, χαλούμι*.

- Δείκτες κοινωνικής συμπεριφοράς ή ένταξης:

αργκό	γλώσσα διαφόρων κοινωνιόλεκτων, από τα οποία αποτέλεσε ιδιαίτερη κατηγορία μόνο η νεανική αργκό.
νεαν. αργκό	<i>γαμάτος, ξεσαλώνω</i> «διασκεδάζω», <i>έγραψε!</i> , <i>γκραφιάς</i> .
λαϊκό	<i>αγγόνι, μοβόρος</i> .
λαϊκότ.	λαϊκότερος, -η, -ο: <i>άραγες</i> .
οικ.	οικείο: <i>αγριόφατσα..</i>
ταμπού	λέξη ή έκφρ. ταμπού, απαγορευμένη, που σοκάρει. Πρόκειται για τις λεγόμενες «χυδαίες λέξεις», κυρ. του ερωτικού λεξιλογίου.

- Στατιστικά κριτήρια:

καθημ.	καθημερινό: <i>ασόβαρος, αγορομάνα</i> .
προφ.	προφορικό: <i>αδερφός, αλαλούμ</i> .
σπανιότ.	σπανιότερος, -η, -ο, -α: <i>άρδρευση</i> , σπανιότ. στον πληθ.
συνηθέστ.	συνηθέστερος, -η, -ο, -α: <i>-άρης, -άρα, -άρι</i> , <i>συνηθέστ.</i> στο θηλ.
συχνότ.	συχνότερος, -η, -ο, -α: <i>ακόντιο</i> , <i>συχνότ.</i> συνεκδ. το αντίστοιχο <i>αγώνισμα</i> .

Οι όροι: *σπάνια, συνήθως, συχνά*, αναφέρονται κυρίως σε μορφολογικά θέματα.

- Βιωματικά-συναισθηματικά κριτήρια:

ειρων.	ειρωνικός, -ή, -ό, -ά: <i>αφεντομουτσουνάρα</i> .
--------	---

μειωτ.	μειωτικός, -ή, -ό, -ά: <i>ασπόνδυλος</i> , με τη σημασία «άβουλος»
σκωπτ.	σκωπτικός, -ή, -ό, -ά: <i>ανιάτος</i> : <i>Η περίπτωση σου είναι ανιάτη.</i>
συναισθημ.	συναισθηματικός, -ή, -ό, -ά: <i>ανθρωπάκος.</i>
υβριστ.	υβριστικός, -ή, -ό, -ά: <i>Άντε πνίξου!</i>
χαϊδευτ.	χαϊδευτικά: <i>μπαμπάκας.</i>
χιουμορ.	χιουμοριστικός, -ή, -ό, -ά: <i>καρπερός</i> (= γόνιμος, για άνθρωπο).
χλευαστ.	χλευαστικά: <i>καπελαδούρα.</i>

- Ρυθμιστικά κριτήρια

καταχρ.	καταχρηστικά: <i>βελόνων</i> , αντί <i>βελονών.</i>
ορθότ.	ορθότερος, -η, -ο, -α: <i>συχνότ. Ανοίγω τους ασκούς του Αιόλου</i> , αντί <i>τον ασκό.</i>

- Χρηστικά – πραγματολογικά κριτήρια:

αδόκ.	αδόκιμος, -η, -ο: <i>Πράξη που αντιβαίνει τους νόμους</i> , αντί <i>στους νόμους.</i>
ανεπίσ.	ανεπίσημο: <i>παίζω άμυνα</i> = αμύνομαι.
επίσ.	επίσημος, -η, -ο. Ταυτίζεται συχνά με το γραφειοκρατικό: <i>κρανοφόρος.</i>
επίστ.	επιστημονικό: Όταν η λέξη εμφανίζεται σε περισσότερα από ένα γνωστικά πεδία. Βλ. <i>κλίμακα.</i>

- Σημασιολογικά κριτήρια:

αρνητ. συνυποδ.	αρνητική συνυποδήλωση: <i>αγροτοπατέρας, αθηνοκεντρικός.</i>
θετ. συνυποδ.	θετική συνυποδήλωση: <i>επαγγελματισμός, επικίνδυνος παίκτης.</i>

Αρκετές λέξεις ανήκουν σε δύο ή περισσότερα υφολογικά επίπεδα, όπως: *επίσ.-γραφειοκρ. (ανακοινοποίηση)*, *λαϊκό-λογοτεχνικό (αδικητής, αερικό)*, *οικ.-σκωπτ. (αχαϊρευτος)*, *οικ.-χιουμορ. (καρεκλάτος, για πολύ δυνατό αέρα)*, *προφ.-συνήθ. μειωτ. (αποτέτοιος)*, *χιουμορ.-ειρων. (επαγγελματίας φοιτητής).*

5. Ενοποίηση σημασιών

Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην καταγραφή των σημασιών, με ένα τουλάχιστο επεξηγηματικό παράδειγμα, όπου χρειάζεται. Ακολουθούνται τρεις βασικές αρχές:

- Οι σημασίες των λημμάτων περιορίζονται στις απολύτως αναγκαίες. Σε πολλά λεξικά ταυτίζονται εσφαλμένα με τις χρήσεις, με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται χωρίς λόγο μεγάλος αριθμός σημασιών. Για παράδειγμα, το ρήμα *κόβω* δεν μπορεί να έχει 53 σημασίες, όπως απαριθμούνται στο Λεξικό Μπαμπινιώτη. Για χρηστικούς λόγους αποφεύγεται η αυστηρή υποκατηγοριοποίηση των σημασιών ως 1α, 1β... ή I. II..., πρακτική που ακολουθούν αρκετά λεξικά (ελληνικά και ξένα), η οποία έχει θέση σε μια εξαντλητική επι-

στημονική πραγματεία ή σε ένα αυστηρά ιστορικό και αναλυτικό λεξικό, δεν προσφέρει όμως άμεσα οφέλη σ' αυτόν που μιλά ή γράφει τη νεοελληνική ως μητρική, δεύτερη ή ξένη γλώσσα.

- Βασικό κριτήριο για την καταγραφή των σημασιών αποτελεί το χρηστικό αντίκρισμα που έχουν σήμερα και η στατιστική τους συχνότητα και όχι η ιστορική τους εξέλιξη (προηγείται η αρχαιότερη σημασία) ή η ετυμολογικά εμφανέστερη σημασία. Στο λήμμα *πλεκτάνη* δεν τίθεται πρώτη σημασία «Χονδρό πλέγμα σχοινιού...», αλλά: «Ότιδήποτε γίνεται με στόχο την εξαπάτηση, την παραπλάνηση και τον εκβιασμό».
- Η συνεκδοχική σημασία ενοποιείται κατά κανόνα με την κύρια. Έτσι, στο λήμμα *κουτάλακι* δεν καταγράφονται δύο σημασίες: 1. μικρό κουτάλι. 2. (συνεκδ.) «η ποσότητα που χωράει σε μικρό κουτάλι», αλλά: Μικρό κουτάλι και η ποσότητα που χωρά σ' αυτό.

6. Συνώνυμα

Ένα από τα αδύνατα σημεία της νεοελληνικής λεξικογραφικής πρακτικής είναι ο τρόπος αντιμετώπισης των συνωνύμων. Απόλυτη συνωνυμία δεν υπάρχει στη γλώσσα, γεγονός που την καθιστά τόσο πλούσια, ευέλικτη και εκφραστική.

Το θέμα των συνωνύμων αντιμετωπίζεται σε νέα βάση. Η απλή απαρίθμηση «συνωνύμων» δεν βοηθά τον χρήστη του Λεξικού. Συχνά περιέρχεται σε αμηχανία, αφού δεν υπάρχουν οι απαραίτητες πληροφορίες για να χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά τις λίγο ή πολύ ισοδύναμες λέξεις ή εκφράσεις. Το *έρμαιο* δεν μπορεί να έχει συνώνυμα τα «παίγνιο, θύμα, λεία». Όταν ένας άνθρωπος είναι «έρμαιο των παθών του» δεν σημαίνει ότι είναι «παίγνιο» ή «λεία» των παθών του. Το *μπεγλέρι* και το *κομπολόι* δεν είναι ακριβώς το ίδιο πράγμα, εκτός του ότι οι λέξεις αυτές κινούνται σε διαφορετικό υφολογικό επίπεδο. Στο παρόν Λεξικό δίνονται οι απαραίτητες πληροφορίες με στόχο την επιλογή σημασιολογικών δυνατοτήτων ανάλογα με την προθετικότητα του «παραγωγού» ενός γραπτού ή προφορικού κειμένου. Έτσι, στο λήμμα *ντοκτορά* δεν αναφέρεται ως συνώνυμο το *διδασκαλικό*, αλλά ότι το πρώτο συνηθίζεται στον προφορικό λόγο, όπως και το σπανιότερο *δοκτορά*, (*Πότε παίρνεις το ~ σου; Όχι όμως: *Πότε παίρνεις τη διδασκαλική σου διατριβή. Κάνω δοκτορά στην Αμερική*) και το δεύτερο σε πιο προσεγμένο λόγο. Σε τυπικές περιστάσεις επικοινωνίας χρησιμοποιείται η λεξική μονάδα *διδασκαλική διατριβή*. Η *εναίσιμος επί διδασκαλία διατριβή* ανήκει στο επίσημο παρωχημένο λεξιλόγιο της Ελληνικής. Σύγκρ.: *Έγραψε μια ωραία διδασκαλική διατριβή/ένα ωραίο διδασκαλικό* και *σπανιότ. Έγραψε ένα ωραίο ντοκτορά*.

Η συντομογραφία Πβ. δηλώνει τη χαλαρή συνωνυμική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις λέξεις και τις εκφράσεις: *αλαλούμ*: Πβ. *αναμπουμπούλα, αναστάτωση, αναρχία, βαβούρα, κομπούζιο, μπάχαλο, φασαρία, χαλασμός*. Με την ένδειξη Βλ. γίνεται παραπομπή σε λέξεις ή εκφράσεις που ανήκουν στο ίδιο ή παραπλήσιο σημασιολογικό πεδίο ή παρουσιάζουν κοινά

λεξικά ή γραμματικά μορφήματα. *Αντιβιοτικό*: Βλ. ερυθρο-, στρεπτο-μυκίνη, πενικιλίνη. *Ατμόσφαιρα*: Βλ. εζώ-, θερμό-, ιονό-, μαγνητό-, μεσό-, οζονό-, στρατό-, τροπό-σφαιρα.

7. Συνδυαστικές δυνατότητες των λέξεων

Βασική καινοτομία του Λεξικού είναι η συστηματική καταγραφή των συνδυαστικών δυνατοτήτων των λέξεων. Οι σχετικές πληροφορίες είναι καθοριστικής σημασίας για την παραγωγή απαιτητικών γραπτών και προφορικών κειμένων. Για τα ουσιαστικά είναι απαραίτητο να καταγράφονται σε αλφαβητική σειρά, για διευκόλυνση του χρήστη, τόσο τα επίθετα (πιάνο: *ηλεκτρικό/ηλεκτρονικό/μηχανικό* (: *πιανόλα*)/*ζεκούρδιστο/ψηφιακό* ~.) όσο και τα ρήματα (*μαθαίνω/παίζω* ~, *κουρδίζω το* ~, *συνοδεύω στο* ~) με τα οποία συνδέονται. Οι συνδυαστικές δυνατότητες των επιθέτων καταγράφονται με βάση το γένος τους. Όσες εμφανίζονται ως σύμπλοκα γράφονται με ημίμαυρα στοιχεία και επεξηγούνται κανονικά και με χρηστικά παραδείγματα μέσα σε παρένθεση: *νομοθετικός, -ή, -ό*: που σχετίζεται με τη νομοθεσία: *-ός: ρόλος. -ή: διάταξη/δραστηριότητα/εξουσία* (βασική μορφή εξουσίας ...)/ κατοχύρωση/μεταρρύθμιση/περίοδος/πρόταση/ρύθμιση. *-ό: διάταγμα* (...)/*έργο/ευεργέτημα/ κείμενο/πλαίσιο/σώμα* (που θεσπίζει και τροποποιεί νόμους) *-ές: ~ αρμοδιότητες/εργασίες*.

Για τη λέξη *απάντηση* έχουν καταγραφεί εκατό περίπου συνδυαστικές δυνατότητες, από τις οποίες παρατίθενται οι πιο αντιπροσωπευτικές, ύστερα από προσεκτική αξιοποίηση των δεδομένων: *άμεση/αναμενόμενη/αποστομωτική/αρνητική/γραπτή/δημόσια/διπλωματική/διφορούμενη/ειλικρινής/εύστοχη/θετική/καταφατική/κατηγορηματική/λάθος/λακωνική/μονολεκτική/προφορική/σαφής/σύντομη/σωστή/τεκμηριωμένη/τηλεφωνική* ~. Η *έτοιμη* και η *πληρωμένη απάντηση* έχουν γίνει σύμπλοκα.

8. Σύμπλοκα και εκφράσεις

Έμφαση δίνεται στις στερεότυπες εκφράσεις και τα σύμπλοκα (collocations). Τα πολυλεκτικά σύνολα αντιμετωπίζονται συστηματικότερα. Διακρίνουμε συμφραστικά σύνολα (*ιπτάμενο δελφίνι*) και εκφράσεις με κλιμακούμενο βαθμό παγίωσης: *ψιλά γράμματα*. Με τον όρο «σύμπλοκο» εννοούνται σταθερές συνάψεις λέξεων που απαρτίζουν μία ενότητα. Συχνά πρόκειται για φραστικά ονόματα που αποτελούν κατά κανόνα μεταφραστικά δάνεια: *νομισματική: ζώνη/μονάδα/πολιτική*. Ως εκφράσεις χαρακτηρίζονται κυρίως λεξικές συνδέσεις τριών ή περισσότερων λέξεων: *φάε/δάγκωσε/κατάπιε τη γλώσσα σου! & που να φας τη γλώσσα σου!*

9. Ετυμολογία

Η ετυμολογία αποτελεί ένα αρκετά απαιτητικό επιμέρους γνωστικό αντικείμενο της γλωσσολογίας. Η ιστορία των λέξεων είναι πολλαπλώς προκλητική για τον ερευνητή, η γνώση της όμως δεν συνδέεται άμεσα με την αποτελεσματική χρήση της γλώσσας και την ποιότητα γενικά του λόγου. Με βάση τη διαπίστωση αυτή οι ετυμολογικές πληροφορίες που παρέχονται

στο παρόν Λεξικό δίνονται χωρίς ετυμολογικό φόρτο, με τη μέγιστη δυνατή συντομία σε ορθογώνιες αγκύλες στο τέλος του λήμματος και δεν υπερβαίνουν παρά μόνο πολύ σπάνια τις δύο γραμμές ενός δίστηλου κειμένου. Σε ορισμένα νεοελληνικά λεξικά η ετυμολογία καταλαμβάνει περισσότερο χώρο από την πραγματέυση του λήμματος.⁹ Για την ετυμολογία της λ. *μάνγκο* αρκεί: [*< αγγλ. mango*]. Η πρόσθετη πληροφορία: [*< πορτογ. manga < ταμίλ māṅkāy*] δεν ενδιαφέρει άμεσα τον χρήστη ενός νεοελληνικού λεξικού. Σημασία έχει από ποια γλώσσα δανείστηκε η Ελληνική μια λέξη και όχι η καταγραφή της ιστορίας της.

Για λέξεις που μαρτυρούνται από τα αρχαία, τα μεταγενέστερα και τα μεσαιωνικά χρόνια δεν παρατίθεται ετυμολογία: *ιχθύς* [αρχ. *ιχθύς*], *κυπαρισσώνας* [μτγν.], *κατάχαμα* [μεσν.].

Υπάρχουν χιλιάδες αρχαίες λέξεις με τις οποίες απέδωσαν οι λόγιοι, κυρίως του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, έννοιες του νεότερου πολιτισμού, πρωτίστως από τη γαλλική γλώσσα, χωρίς αυτό να δηλώνεται στα περισσότερα νεοελληνικά λεξικά. Μπορεί να υπήρχε η λέξη *πολιτισμός* από τα μεταγενέστερα χρόνια, η σημερινή όμως σημασία της ανάγεται στη γαλλική *civilisation* (μαρτυρείται από το 1808). Η *αερομαχία* στον Λουκιανό αναφέρεται σε πτηνά. Η σημασία «μάχη πολεμικών αεροσκαφών» αποδίδει το αγγλ. *air-battle, air combat*, και το γαλλ. *combat aérien*. Το αρχαίο *αμπέχονο* δεν είχε καμιά σχέση με το νεότερο «στρατιωτικό κοντό πανωφόρι με πολλά κουμπιά». Έτσι μεταφράστηκε, όχι εντελώς αυθαίρετα, το γαλλικό *vareuse* “*veste de certains uniformes*” (1872).

Στο παρόν λεξικό καταγράφεται η ετυμολογία της πρωτότυπης λέξης, οπότε δεν είναι αναγκαία η ετυμολόγηση των παράγωγων λέξεων. Έτσι, ετυμολογείται η *μπλόφα* [γαλλ.-αγγλ. *bluff*], όχι όμως και τα: *μπλοφάρω, μπλοφατζής, μπλοφατζού*.

Η νεοελληνική γλώσσα έχει κατακλυστεί, ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες, από πλήθος μεταφραστικών δανείων, τα περισσότερα από τα οποία είναι φραστικά ονόματα. Η ετυμολογική τους σε ορισμένα νεοελληνικά λεξικά είναι συνήθως εσφαλμένη ή παραπλανητική. Σ’ αυτό εδώ το Λεξικό αντιμετωπίζονται με συστηματικό τρόπο. Τα φραστικά ονόματα, για παράδειγμα, *ασφάλεια ζωής, κόστος ~, ποιότητα ~*, δεν ετυμολογούνται σωστά από την αρχ. λ. *ζωή*, αλλά αποτελούν μεταφραστικά δάνεια από την Αγγλική: *life insurance, cost of living, quality of life*. Σύγκρ. *ζώνη ασφαλείας < safety belt, πράσινη ζώνη < green belt, υγειονομική ζώνη < sanitary belt, αντιπυρική ζώνη < fire belt κ.ά.* Ειδικά για τα μεταφραστικά δάνεια, όταν είναι πολλά σε ένα και μόνο λήμμα, για να αποφευχθεί η επανάληψή τους στο ετυμολογικό μέρος, και επομένως για εξοικονόμηση χώρου, τίθεται στο κύριο λήμμα αμέσως μετά την αναγραφή του φραστικού ονόματος η αγγλική συνήθως έκφραση από την οποία προήλθε. Αν το μεταφραστικό δάνειο εισήλθε στη γλώσσα μας μετά το 1950, τότε δίνεται πάντοτε το αγγλικό ισοδύναμό του, ενώ για τα παλαιότερα συνήθως το γαλλικό. Για τα φραστικά ονόματα (*πράσινη ζώνη, ποιότητα ζωής*) υπάρχει πάντοτε διπλή εσωτερική παραπομπή. Το *φαινό-*

⁹ Βλ., για παράδειγμα, στο *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη τα λήμματα: *άρτος, κάττυμα, θεσπέσιος*.

μενο του θερμοκηπίου αναπτύσσεται στο λήμμα *θερμοκήπιο* με παραπομπή στο λήμμα *φαινόμενο*.

Για τις ηχομιμητικές λέξεις δεν αρκεί η αόριστη «ετυμολογία» [ηχομιμητική λ.], αλλά καταβάλλεται προσπάθεια να ετυμολογηθούν, με παράθεση αντιστοιχιών από άλλες γλώσσες: *μπαμ, μπλουμ, τικ τακ*. Το ίδιο ισχύει και για τις παιδικές λέξεις: *μπόμπος* [λ. της παιδικής γλώσσας] ή [λ. νηπιακή (:)]. *κακά* (τα). Τα κόπρανα των παιδιών: *Θέλω να κάνω ~. Έκανες τα ~ σου;* [αρχ. *κακκᾶν*]. Και τα επιφωνήματα δεν έχουν τύχει ως τώρα ιδιαίτερης προσοχής.

Η χρονολογία εμφάνισης των λέξεων, ή των σημασιών τους, ανοίγει νέους ορίζοντες σε θέματα Ιστορίας του Πολιτισμού και των Επιστημών. Βλ. *Ασθένεια/νόσος των τρελών αγελάδων*: < αγγλ. *mad cow disease* 1988, *bovine spongiform encephalopathy* 1987 (σπογγώδης εγκεφαλοπάθεια των βοοειδών). *Βάση δεδομένων* < αγγλ. *database*, 1962. *Βιοηθική*: < αγγλ. *bioethics*, 1971, γαλλ. *bioéthique*, 1982. *Εγχείρηση ανοικτής καρδιάς* < αγγλ. *open heart surgery*, 1960. *Τρύπα του όζοντος* < αγγλ. *ozone hole*, 1986, γαλλ. *trou d'ozone*, γερμ. *Ozonloch*. *Φαινόμενο του θερμοκηπίου* < αγγλ. *greenhouse effect*, 1937.

Η ακριβής χρονολόγηση των λέξεων αποφεύγεται για το λόγο ότι δεν υπάρχουν αρκετές προεργασίες, με αποτέλεσμα οι σχετικές πληροφορίες να είναι συχνά εσφαλμένες. Στο *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη παρατίθεται η πληροφορία από τον Στ. Κουμανούδη ότι η λέξη *αποπληρωμή* μαρτυρείται για πρώτη φορά το 1896, ενώ εμφανίζεται σε νοταριακή πράξη του 1529 (Ιωάννης Ολόκαλος).

10. Κανόνες ορθής χρήσης

Οι έννοιες «καλή» και «κακή» χρήση της γλώσσας παρουσιάζουν συνήθως έντονα υποκειμενικό και διαισθητικό χαρακτήρα και γι' αυτό στο παρόν Λεξικό αποφεύγεται συνήθως οποιαδήποτε ρυθμιστική τάση.¹⁰ Συχνά γίνεται αποδεκτό το κριτήριο της χαλαρής νόρμας. Όπως και στην περίπτωση της ορθογραφίας, σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχουν δύο εξίσου συχνά χρησιμοποιούμενες εναλλακτικές δυνατότητες, οπότε καταγράφεται απλώς η γλωσσική πραγματικότητα. Όταν δεν έχει ακόμα γενικευτεί μια εσφαλμένη χρήση, τότε επιβάλλεται να αναφέρεται εμφιατικά το ορθό. Με την έννοια αυτή δεν έχει νόημα να παρατίθενται ένθετα σχόλια του τύπου: «φρασεολογία ή φρασιολογία;», όπως γίνεται στο *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη. Η μηχανή αναζήτησης Google δίνει 1.600 παραδείγματα για τον πρώτο τύπο και μόλις 8 για τον δεύτερο, επομένως το δίλημμα είναι πλέον σχεδόν ανύπαρκτο. Αντίθετα, όταν δύο τύποι βρίσκονται σε έντονο ανταγωνισμό καταγράφεται και ο εσφαλμένος, με παραπομπή στον ορθό. Έτσι, κύριο λήμμα είναι η *κοινοτοπία* (753 παραδείγματα στο Google, 10 στον ΕΘΕΓ) με αναφορά στο εσφαλμένο *κοινοτυπία* (735 στο Google, 4 στον ΕΘΕΓ).

¹⁰ Βλ. Χαραλαμπίκης, (1998).

Η Ακαδημία Αθηνών δεν προχωρεί σε ρύθμιση της γλώσσας, αλλά παρακολουθεί και καταγράφει συστηματικά και υπεύθυνα τη γλωσσική πραγματικότητα σε μια εκτενή βάση δεδομένων από την οποία μπορούν να προκύψουν και άλλα επιμέρους Λεξικά. Προτείνει αντικειμενικώς εξακριβώσιμες λύσεις με κύριο κριτήριο τη χρήση σε καθαρά συγχρονικό επίπεδο.

Βασικός στόχος του *Χρηστικού Λεξικού της Νεοελληνικής* είναι από το ένα μέρος η ανάδειξη του πλούτου και της εκφραστικής πληρότητας της σημερινής γλώσσας, χωρίς να παραγνωρίζεται το διαχρονικό στοιχείο, και από το άλλο η παροχή όλων των απαραίτητων λεξικογραφικών πληροφοριών για την εκμάθησή της από μητρικούς και ξένους ομιλητές, έτσι ώστε να είναι σε θέση να παράγουν με την απαραίτητη ποιότητα λόγου και να κατανοούν πλήρως γραπτά και προφορικά κείμενα τα οποία καλύπτουν ποικίλες επικοινωνιακές ανάγκες.

Τελειώνοντας θα ήθελα να τονίσω ότι όλοι σχεδόν οι επαγγελματίες λεξικογράφοι έχουν την αίσθηση ότι περπατούν σε κινούμενη άμμο και κινδυνεύουν ανά πάσα ώρα και στιγμή να βουλιάξουν. Η σύνταξη ενός λεξικού δεν ολοκληρώνεται στην ουσία ποτέ, αφού η γλώσσα εξελίσσεται και εμπλουτίζεται διαρκώς με νέα στοιχεία. Όλα τα λεξικά είναι, κατά κάποιο τρόπο, «έργα σε εξέλιξη», αφού ο λεξικογράφος στοχεύει μονίμως σε κινούμενο στόχο.¹¹

Το αισιόδοξο μήνυμα που συνάγεται από τις συστηματικές λεξικογραφικές έρευνες της Ακαδημίας Αθηνών είναι ότι η νεοελληνική γλώσσα εμφανίζει εκπληκτικό λεξιλογικό πλούτο και εντυπωσιακή ευελιξία και δημιουργικότητα, όπως δείχνει η πληθώρα των νεολογισμών και των νέων σημασιών που καταγράφονται στο νέο Χρηστικό Λεξικό του Ανώτατου Πνευματικού Ιδρύματος της χώρας.

Βιβλιογραφία

- Carter, R., (2003). "Language awareness". *ELT Journal*, 57, 64-65.
- Frawley, W., (1989). "The Dictionary as Text". *International Journal of Lexicography*, 231-248.
- Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, (1998). *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Κριαράς, Ε., (1995). *Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Molliner, M., (1998). *Diccionario de uso de Español* (DUE), 2η έκδ., Madrid: Cremos.
- Μπαμπινιώτης, Γ., (1998). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. 2η έκδοση 2002, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Χαραλαμπίδης, Χρ., (1998). «Η 'καλή' και 'κακή' χρήση της Νεοελληνικής. Θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα», στον τόμο: *Γλωσσική και λογοτεχνική κριτική*, Αθήνα, 105-128.
- Χαραλαμπίδης, Χρ., (2007). «Λεξικά της Νεοελληνικής», στο *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 1241-1245.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. Παρουσίαση λημμάτων

¹¹ S. Atkins et. al., "The contribution of Framenet to practical lexicography", *International Journal of Lexicography*, 16, 2003, 355: "All dictionaries are, in a sense, work in progress, because we are dealing with a moving target".

αβγό [ἀβγό] α-βγό ουσ. (ουδ.) & αυγό **1.** το ωοειδές αναπαραγωγικό σώμα με σκληρό και λεπτό περίβλημα (κέλυφος/τσόφλι) που γεννά η κότα, το περιεχόμενο του οποίου (κρόκος ή λέκιθος στο κέντρο και ασπράδι ή λεύκωμα στην περιφέρεια), χρησιμοποιείται ευρύτατα ως τροφή του ανθρώπου: βιολογικά ~ά (: από κοτόπουλα που εκτρέφονται με βιολογικές τροφές). ~ά ελευθέρας βοσκής/ημέρας (= νωπά, φρέσκα)/πτηνοτροφείου/χωριάτικα. Κλούβιο ~ (= αλλοιωμένο). Δίκροκο ~. || Μια εξάδα/δωδεκάδα (= ντουζίνα)/καρτέλα ~ά. Συσκευασμένα ~ά. || Βραστό ~ (: μελάτο ή σφιχτό). Για να φτιάξουμε ~ά μάτια (= τηγανητά), σπάμε τα ~ά (: χτυπάμε προσεκτικά το τσόφλι, ώστε να κοπεί στα δύο) και τα ρίχνουμε στο τηγάνι. Καθαρίζουμε τα βρασμένα ~ά (= τα ξεφλουδίζουμε, αφαιρούμε το τσόφλι τους). ~ά ποσέ. Βλ. ομελέτα, στραπατσάδα. || (ΖΑΧΑΡΟΠΛ.) Χτυπήστε χωριστά τα ασπράδια σε μαρέγκα (από συνταγή κέικ). Χτυπητήρι ~ών. || Πασχαλιάτικα/πασχαλινά ~ά (= κόκκινα ~). Τσούγκρισαν ~ά (ενν. κόκκινα) και αντάλλαξαν ευχές. Βαφές ~ών. Διακοσμητικά ~ά (: σε διάφορα χρώματα και σχέδια). || Διαδηλωτές πέταξαν ~ά και γιανουρία (: ως ένδειξη έντονης αποδοκιμασίας). || Του αρέσουν ασυνήθιστα φαγητά, όπως ~ά αχινού/ορτυκιού/πάπιας/στρουθοκαμήλου/χήνας. Βλ. αβγοτάραχο, ταραμάς, χαβιάρι. **2.** (γενικότη.) το ωοειδές ή σφαιρικό σώμα που συνήθ. γεννά το θηλυκό κυρ. των πτηνών, των ερπετών, των αμφίβιων, των ψαριών και των εντόμων, το οποίο έχει παρόμοια δομή με αυτό της κότας και όταν έχει γίνει γονιμοποίηση χρησιμοποιείται ως χώρος για την ανάπτυξη του εμβρύου: Ο νεοσός/η προνύμφη βγαίνει από το ~ό (= εκκολάπτεται) ύστερα από επώαση (= κλώσσημα) μερικών ημερών. **3.** ομοίωμα αβγού: ξύλινο ~ (: για μαντάρισμα ρούχων). Σοκολατένιο ~ (κυρ. ως δώρο το Πάσχα). **4.** ΒΙΟΛ. (καταχρ.) ωάριο. • Υποκ: **αβγουλάκι** (το) • ΣΥΜΠΛ. (σαν) **το αβγό του Κολόμβου** : η απροσδόκητα απλή λύση ενός προβλήματος που αρχικά φαινόταν πολύπλοκο. (Αποδίδεται στον Κολόμβο ο οποίος έστησε ένα αβγό όρθιο, σπάζοντας ελαφρά τη βάση του). [*γαλλ. l' œuf de Colomb*, *γερμαν. das Ei des Kolumbus*], **το αβγό του φιδιού** : τάση αναβίωσης ακροδεξιών ή φασιστικών ιδεολογιών: *εκκολάπτεται/επωάζεται ~ ~ , μελάτο αβγό* βλ. μελάτος, **χτυπητό αβγό** βλ. χτυπητός • ΦΡ: **αβγά σου καθαρίζουν;** (προφ.) : σε κάποιον που γελάει χωρίς λόγο: *Τι γελάς; ~ ~ ;* Βλ. *κρεμμύδια σου καθαρίζουν;* , **ακόμη δε βγήκε από το αβγό (και) ... &** (σπανιότη.) δεν έσκασε (συνήθ. μειωτ.) : (για άτομο νεαρής ηλικίας ή άπειρο σε κάποιο τομέα) ενώ δεν έχει εμπειρία: *~ ~ και νομίζει ότι τα ξέρει όλα. , έχασε τα αβγά και τα καλάθια/τα πασχάλια* : βρίσκεται σε πλήρη σύγχυση ή κατ' επέκτ. Απέτυχε παταγωδώς: *Τα έχει μπερδέψει μες στο μυαλό του, έχει χάσει ~ ~ .* || *Η ομάδα ~ ~ στον αγώνα. , κάθομαι στα αβγά μου* (μτφ.) : δεν ανακατεύομαι σε ξένες υποθέσεις, μένω άπρακτος: *Κάτσε στα ~ σου, μην μπαίνεις στα χωράφια των άλλων.* || *Δεν κάθεται ποτέ ~ του* (: είναι δραστήριος και ενεργητικός). Πβ. *κοιτάζω τη δουλειά μου. , μη βάζεις όλα τα αβγά στο ίδιο καλάθι* : φρόντισε να έχεις εναλλακτικές επιλογές: *Μη βάζετε ~ ~ (: παραινέση προς επενδυτές).* [*αγγλ. don't put all your eggs in one basket*] , **παίρνω κάποιον με τ' αβγά** : ρίχνω αβγά σε κάποιον εκφράζοντας δυσαρέσκεια και (συνήθ.) κατ' επέκτ. αποδοκιμάζω κάποιον έντονα με λόγια: *Αν μάθει ο κόσμος τις κλεψιές που έκανε, θα τον πάρει ~ ~ .* ΣΥΝ. *παίρνω κάποιον με τις λεμονόκουπες/ντομάτες/πέτρες, παίρνω κάποιον με τις πέτρες , πάρε/πιάσε τ' αβγό και κούρευ' το* (προφ.) : μάταιος, χαμένος κόπος. , **σαν αβγό** : που έχει σχήμα ή χαρακτηριστικά αβγού: *καρούμπαλο ~ ~ .* || *Φαλακρός ~ ~ .* || (για νίκη στο ποδόσφαιρο) *~ ~ τους καθαρίσαμε στο παιχνίδι. , σιγά τα αβγά &* (λόγ.) *σιγά τα ωά* : (για πρόσωπο ή κατάσταση) δεν έχει καμιά σημασία ή αξία. ΣΥΝ. *σιγά τον πολυέλαιο, σιγά/σπουδαία τα λάχανα , δε(ν) γίνεται ομελέτα αν δε(ν) σπάσεις αβγά/χωρίς να σπάσουν αβγά* βλ. ομελέτα , *η κότα έκανε το αβγό ή το αβγό την κότα;* βλ. κότα , *η κότα/(σπάν. η χήνα) με τα χρυσά αβγά/που γεννά/που κάνει τα χρυσά αβγά* βλ. κότα, *με πορδές δεν βάφονται αβγά* βλ. πορδή , *ρούφα το αβγό σου* βλ. ρουφώ [*αρχ. ώον, γαλλ. œuf, αγγλ. egg, γερμ. Ei*]

ιστορία [ιστορία] ι-στο-ρί-α ουσ. (θηλ.) **1.** {συνήθ. στον εν.} το σύνολο των γεγονότων που απαρτίζουν την εξελικτική πορεία ενός λαού, ενός πολιτισμού, μιας ευρύτερης περιοχής: η ελληνική ~. Η ~ της ανθρωπότητας/του πολιτισμού. **2.** {μόνο στον εν.-συχνά με κεφαλαίο το αρχικό Ι} η επιστήμη που μελετά το παρελθόν, το σχετικό βιβλίο και μάθημα: καθηγητής της βυζαντινής ~ας. Αγόρασα την ~ της Κρήτης. Τι βαθμό πήρες στην ~; **3.** {συνήθ. στον εν.} επιστημονική παρουσίαση ενός ιστορικού συμβάντος ή μιας εξελικτικής πορείας: ~ της ελληνικής γλώσσας. ~ του νεότερου ελληνισμού. **4.** προφορική ή γραπτή αφήγηση πραγματικών ή φανταστικών συμβάντων: Γράφω/διηγούμαι μια αληθινή/παράξενη/περιεργη/συναρπαστική ~. Ατέλειωτες ~ες καθημερινής τρέλας. ~ες για γέλια και για κλάματα. **5.** {συνήθ. στον πληθ.} δυσάρεστη υπόθεση, περιπέτεια, πρόβλημα: Είχε ~ες με την αστυνομία/τον γείτονα/την εφορία/με μια κοπελίτσα (πβ. έχω μπλεξίματα/μπελάδες/φασαρίες/ντράβαλα). Όλη αυτή η ~ μου κόστισε ακριβά. || γνωστή ~. • Υποκ: **ιστοριούλα** (η) • ΣΥΜΠΛ. **παλιά ιστορία** : γεγονός παλιό ή και ξεχασμένο. , **το τέλος της ιστορίας** : ΠΟΛΙΤ.-ΟΙΚΟΝ. θεωρία που υποστηρίζει ότι με την επικράτηση της φιλελεύθερης δημοκρατίας και του παγκόσμιου καπιταλισμού η διαλεκτική που έθρεψε τους πολέμους και τις επαναστάσεις σταματά ελλείψει αντιπάλων: [*αγγλ. The End of History, 1989*] , **Φυσική Ιστορία** βλ. φυσικός , **χρονοντούλαπο της ιστορίας** βλ. χρονοντούλαπο • ΦΡ: **ανήκει στην ιστορία/αποτελεί ιστορία 1.** (μτφ.) (για πρόσ., γεγονός, κατάσταση) είναι ξεχασμένος, ξεπερασμένος: Το παιχνίδι/τουρνουά ~ ~. Ο,τι έγινε ~ ~. ΣΥΝ. αποτελεί παρελθόν/ανήκει στο παρελθόν **2.** είναι μέρος του ιστορικού παρελθόντος: Κτίριο που ~ στην ~ της πόλης. ~ουν στην ~ του τόπου. , **ανοίγω ιστορίες** : δημιουργώ προβλήματα, εμπλέκομαι σε μια υπόθεση, αρχίζω δοσοληψίες με κάποιον: Μην ~εις ~, άσε να ξεχαστεί το πράγμα! Τι πας κι ~εις ~ και μπλέκεις; Δεν θέλω να ~ξω ~ μαζί του. , **αυτό είναι μια άλλη ιστορία** : λέγεται όταν κάποιος δεν θέλει να μιλήσει για ένα θέμα, το οποίο αναφέρει παρεμπιπτόντως: Μετά, βέβαια, θα μετανιώσει αλλά ~ ~ (= δεν θα το συζητήσουμε τώρα). [*γαλλ. c' est une autre histoire, αγγλ. that 's another story*] , **γράφει/έγραψε ιστορία &** (σπάν.) εποποιΐα/έπος (μτφ.) : για διάκριση σε κάτι μοναδικό και ανεπανάληπτο: Έγραψε ~ στην οικονομική πολιτική/στον παγκόσμιο αθλητισμό. Προσωπικότητα διεθνούς ακτινοβολίας που με το έργο της ~ει ~. Η παράσταση θα γράψει ~. Έγραψε τη δική του εποποιΐα στην πολιτισμική ιστορία του κόσμου (ΣΥΝ. μεγαλούργησε). ΣΥΝ. άφησε εποχή , **η ιστορία επαναλαμβάνεται** : για γεγονότα ή πράξεις που εμφανίζονται ξανά, συνήθως με μικρές παραλλαγές ή αποκλίσεις: Δυστυχώς/να λοιπόν που ~ ~: νέο διατροφικό σκάνδαλο με τις διοξίνες. Πβ. (Αυτό) το έργο το έχω/-ουμε (ξανα)δεί. , **η ιστορία της ζωής μου** : τα περιστατικά του βίου μου: Γράφω/διηγούμαι/λέω την ~ ~. || (μτφ.-ειρων.) Ο κάθε παλαβός έρχεται και λέει την ~ ~ του (: φλυαρεί για άσχετα πράγματα). , **το παίζει ιστορία** (αργκό) : έχει υπεροπτική ή επιδεικτικά αδιάφορη συμπεριφορά προς τους άλλους: ~ ~ με ύφος χιλίων καρδινάλιων. Έχει καβαλήσει το καλάμι και μας ~ ~. ΣΥΝ. κάνω τον καμπόσο/(σπανιότ.) το παίζω καμπόσος , **ιστορίες για αγρίους** βλ. άγριος , **περνά στην ιστορία** βλ. περνάω , **στις δέλτους της ιστορίας** βλ. δέλτος [*αρχ. ιστορία, 5: γαλλ. histoire, histoires*]

Οι 17 σημασίες που παραθέτει το Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας του Γ. Μπαμπινιώτη (5 στο Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο, δεν καταγράφεται όμως η 4^η σημασία) συμπυκνώνονται εδώ σε 5. Στην παραπάνω καταγραφή των σημασιών δεν ακολουθείται αυστηρή ανάλυση που θα υπαγόρευε την κατηγοριοποίηση των σημασιών 2 και 3 ως 1β και 1γ. Στη συνείδηση των μητρικών ομιλητών δεν εγγράφονται αυτές οι εξειδικεύσεις.

B. Νεολογισμοί

αγροχημεία [ἀγροχημεία] α-γρο-χη-μεί-α ουσ. (θηλ.) {χωρ. πληθ.} : ΧΗΜ.-ΒΙΟΛ. τομέας της εφαρμοσμένης χημείας που μελετά τις χημικές εισροές στη φυτική παραγωγή και (κατ' επέκτ.) ασχολείται με την παραγωγή λιπασμάτων, φυτοπροστατευτικών ουσιών και φυτοορμονών: περιβαλλοντική ~. ~ και βιολογικές καλλιέργειες. [< αγγλ. agricultural chemistry, agrochemistry, γαλλ. agrochimie, 1960]

αιμοδοτώ [αίμοδοτῶ] αι-μο-δο-τώ ρ. (μτβ. κ. αμτβ.) {αιμοδοτείς... | αιμοδοτ-ησε, -ούμαι, -ήθηκα, συνήθ. στο γ' πρόσ.} **1.** (μτφ.-απαιτ. λεξιλόγ.) παρέχω πόρους, ενισχύω, εμπλουτίζω: Ο τουρισμός ~εί την οικονομία. Το δάνειο θα ~ήσει δράσεις για... Το ταμείο ~είται με τεράστια ποσά από τον κρατικό προϋπολογισμό. Βλ. αιμορραγώ. || Νέοι ηθοποιοί που ~ούν το θέατρο (βλ. νέο αίμα). **2.** (σπανιότ.) δίνω αίμα: Δεν μπορεί να ~ήσει για λόγους υγείας. [< γαλλ. donner de sang]

αλάτωση [άλατωση] α-λά-τω-ση ουσ. (θηλ.) {χωρ. πληθ.} **1.** ΓΕΩΛ. μεγάλη συγκέντρωση διαλυμένων αλάτων σε μη αλμυρό χέρσο έδαφος, μετά από εξάτμιση των υδάτων με υψηλό βαθμό αλμυρότητας που υπήρχαν εκεί και κατά συνέπεια η μετατροπή του σε αλμυρό: αυξημένη ~. ~ από υπερβολική άρδευση. Ερημοποίηση/μείωση της παραγωγικότητας των εδαφών ως συνέπεια της ~ης. **2.** αύξηση της αλατότητας του νερού: ~ υδάτων. [< αγγλ. salinization, γαλλ. salinisation, 1976]

ανακτήσιμος, η, ο [ἀνακτήσιμος] α-να-κτῆ-σι-μος επίθ. : που μπορεί να ανακτηθεί: ~η: ζημιά (: αναστρέψιμη). || ~η: ενέργεια/ύλη. ~ο: πετρέλαιο. Βλ. ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. || (ΟΙΚΟΛ.) ~ες συσκευασίες (: ανακυκλώσιμες). ~α απόβλητα. Μη ~η χρήση νερού. Πβ. ανάκτηση ενέργειας. || (ΟΙΚΟΝ.-ΛΟΓΙΣΤ.) ~ φόρος/ΦΠΑ (: που επιστρέφεται ή αντισταθμίζεται). ~ες: δαπάνες/εισφορές/απώλειες. ~α: ποσά. || (ΠΛΗΡΟΦ.) ~η πληροφορία. ~α: αρχεία/δεδομένα (: που επαναφέρονται στη μνήμη του υπολογιστή). Πβ. ανάκτηση πληροφορίας. • ΣΥΜΠΛ. **ανακτήσιμη αξία** {σπάν. στον πληθ.} : ΛΟΓΙΣΤ. η υψηλότερη τιμή μεταξύ της εύλογης αξίας περιουσιακού στοιχείου, μειωμένης κατά τα έξοδα πώλησης, και της αξίας χρήσης: Η ~ ~ ακινήτου/εγκατάσταση/ενσώματου παγίου/εξοπλισμού. [< αγγλ. recoverable amount] [< αγγλ. recoverable, γαλλ. recouvrable]

αντιγηραντικός, ή, ό [ἀντιγηραντικός] α-ντι-γη-ρα-ντι-κός επίθ. : που αποσκοπεί στην ή σχετίζεται με την πρόληψη ή τον περιορισμό της διαδικασίας της γήρανσης: ~ή: θεραπεύ-α/ιατρική/μάσκα (προσώπου)/περιποίηση (χεριών). ~ά: καλλυντικά/προϊόντα. Αντιηλιακή και ~ή προστασία. Κρέμα σώματος με ~ή δράση. || (ως ουδ. ουσ.) Ισχυρό ~ό. Βλ. αντιρυτιδικός. [< γαλλ. anti-âge, 1985, αγγλ. anti-age]

αστακομακαρονάδα [ἀστακομακαρονάδα] α-στα-κο-μα-κα-ρο-νά-δα ουσ. (θηλ.) {συνήθ. στον εν.} : ΜΑΓΕΙΡ. μακαρόνια μαγειρεμένα με αστακό. [< ιταλ. spaghetti all' aragosta]